

Kriminalinės subkultūros apraiškos įkalinimo įstaigoje ir gatvės subkultūrose: Panevėžio pataisos namuose kalinčių moterų ir nacionalistinių pažiūrų Lietuvos skinhedų lyginamoji analizė

Jurgita Subačiūtė

Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Karjeros ir kompetencijų centras
jurgita.subaciute7@gmail.com

Agnė Gedaminskaitė

Vilniaus apygardos probacijos tarnyba
agnegedaminsk@googlemail.com

Santrauka. Žvelgiant iš sociologijos ir kriminologijos mokslų perspektyvų, straipsnyje analizuojamos dvi kriminalinių apraiškų požymių turinčios grupės: bausmę įkalinimo įstaigoje atliekančios moterys ir agresyvumu pasižymintys nacionalistinių pažiūrų Lietuvos skinhedai – gatvės subkultūros dalyviai. Taikant pusiau struktūruoto interviu metodą siekiama atskleisti kriminalinės subkultūros apraiškas pasirinktose tyrimo grupėse, įvertinant šių subkultūrų dalyvių asmeninių savybių raišką, tradicijas, politiką, nuostatas, lemiančias pašalinimą iš subkultūros.

Pagrindiniai žodžiai: agresyvumas, muskulizmas, kriminalinė subkultūra, skinhedai.

Received: 6/3/2018. **Accepted:** 10/12/2018

Copyright © 2018 Jurgita Subačiūtė, Agnė Gedaminskaitė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Kriminalinė subkultūra suvokiama kaip nusikaltimus padariusių asmenų arba anksčiau teistų asmenų grupėms būdingų elgsenos modelių, vertybių bei nuostatų sistema, veikianti kaip organinė bendrosios kultūros dalis (Petkus 2004), neatsiejama nuo agresyvumo.

Straipsnyje sociologiniu-kriminologiniu požiūriu analizuojamos kriminalinės subkultūros apraiškos Panevėžio pataisos namuose bausmę atliekančių moterų grupėse ir agresyvumu pasižyminčioje nacionalistinių pažiūrų Lietuvos skinhedų gatvės subkultūroje. Šios grupės yra mažai pastebimos visuomenėje, o masinės medijos nors ir retai apie jas kalba, tačiau daugiausia piešia niūriomis spalvomis, suteikdamos agresyvumo atspalvį. Skinhedų subkultūros dalyviai visuomenėje dažniausiai matomi tik per Kovo 11-osios eitynes. O apie įkalinimo įstaigoje bausmę atliekančių moterų padėtį ir potyrius iš viso mažai kalbama, paliekant jas nematomas, sudarant įspūdį, jog ši visuomenės grupė apskritai neegzistuoja.

Tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslinėje literatūroje, orientuotoje į kriminalinės subkultūros raiškos analizę kalinčių asmenų bendruomenėje, dominuoja vyrų kriminalinės subkultūros tyrimai. R. Petkevičiūtė (2010) tyrė vyriškumo raiškos ypatumus Lietuvos ir Lenkijos nuteistųjų subkultūroje. D. Sabo ir kt. (2001), T. Evans ir P. Wallace (2008), A. Gary (2011), R. Dur ir J. van der Weele (2013) tyrinėjo nuteistų vyrų statuso siekimo ypatumus kalinčiųjų bendruomenėje. W. Sirisutthidacha ir D. Tititampuk (2014) analizavo bausmę atliekančių vyrų kriminalinės subkultūros bruožus ir struktūrą. H. F. Hsu (2005) gilinosi į vyriškumo modelius. A. Petkus (2004), R. Petkevičiūtė (2010, 2014), R. Vaičiūnienė (2017), R. Vaičiūnienė ir A. Tereškinas (2017) analizavo bausmę atliekančių vyrų kriminalinės struktūros raišką, R. Bandzevičienė (2009), R. Indriliūnaitė (2009), L. Kublickienė (2014) gilinosi į kriminalinės struktūros raiškos ypatybes, apeidamos lyties aspektą. Bausmę įkalinimo įstaigoje atliekančių moterų kriminalinės subkultūros raiška tyrinėta menkai. C. R. Tittle (1969), L. H. Bowker (1981), M. Chesney-Lind ir L. Pasko (2004), M. Liddell ir M. Martinovic (2013), J. M. Pollock (2014) nagrinėjo lyčių skirtumus gyvenant socialinės izoliacijos sąlygomis, neliesdami moterų kriminalinės subkultūros ypatybių.

Įvairiais rakursais analizuojama ir skinhedų subkultūra. J. Clarke (1989) išskyrė tris svarbiausius jai būdingus dėmenis: kolektyvinį solidarumą, terito-

riškumą ir vyriškumą. B. Schroder (1992) tyrė Vokietijos skinhedų aprangos stilių ir subkultūros raišką. V. Ožeraiytė (2007) gilinosi į Lietuvos skinhedų identitetą ir subkultūros tradiciją. T. Kavolis (2007, 2014) tyrinėjo Lietuvos skinhedų tapatybės bruožus bei nacionalistinių pažiūrų grupuočių formavimosi ypatumus Lietuvoje. A. Gaižutis, J. Subačiūtė (2012) analizavo Lietuvos skinhedų ir ekstremalių futbolo sirgalių – ultrų agresyvumo raišką. J. Subačiūtė (2010) tyrė jaunimo agresyvumą, pagrindinį dėmesį skirdama skinhedų subkultūrai. Vienas pirmesnių mokslo darbų Lietuvos skinhedų tematika – Ž. Vrubliauskaitės (2005) tyrimas, kuriame pristatomos šios subkultūros ištaikos Lietuvoje.

Skinhedų subkultūros analitikai išskiria 3B aspektą – „bière, baise, baston“ (iš pranc. k. – *alus, seksas, muštynės*) (Orfali 2003). Juos galima taikyti ir įkalinimo įstaigoje bausmę atliekančių moterų kriminalinei raiškai aiškinti. Kalbant apie alkoholį (*bière*), pažymėtina, kad jo vartojimas paplitęs tiek tarp skinhedų, tiek apskritai tarp jaunimo. Tačiau turime pabrėžti, kad stiprių svaičių medžiagų, tokių kaip narkotikai, vartojimas tiek skinhedų subkultūroje, tiek įkalinimo įstaigoje yra griežtai draudžiamas ir lemia pašalinimą iš grupės. Ypač griežtas alkoholio ir narkotikų vartojimo sankcionavimas yra įkalinimo įstaigoje, už tai gresia ne tik kitų nuteistųjų atstūmimas, bet ir laisvės atėmimo terminas už pažeidimus gali tapti ilgesnis. Visgi tiek vienoje, tiek kitoje tyrimo grupėje atsiranda laužančiųjų taisykles.

Baise (seksas) – ši skinhedų subkultūros bruožą galime interpretuoti kaip pasireiškiantį dėmesiu moteriai, seksualiniam jos užkariavimui. Seksualinio užkariavimo ir romantinių apraiškų pasitaiko ir tarp kalinčių homoseksualių moterų. O štai vienos lyties santykiai Lietuvos skinhedų subkultūroje neegzistuoja, nes netradicinė orientacija kelia prieštarą tradicinėms šeimos vertybėms, kuriomis remiasi šios subkultūros dalyviai. *Baston* (muštynės) – savo subkultūros idėjų, draugų gynimas pasireiškia agresyviu elgesiu tiek skinhedų gatvės muštynėse, tiek moterų įkalinimo įstaigoje. Bendrai atlikti veiksmai užtikrina vienybės, stiprybės ir saugumo jausmą. Straipsnyje remiamasi E. Sutherlando diferencinių asociacijų teorija, teigiančia, kad deviantinis elgesys yra išmokstamas sąveikaujant su kitais grupės nariais (Dobryninas ir kt. 2008). Būdamas grupėje, kurioje visuomenei nepriimtini socialiniai atributai „nusveria“ visuomenei priimtinas normas, asmuo gali išmokti ne tik nusikalstamo elgesio, bet ir laisvės atėmimo erdvėje pasireiškiančios kriminalinės subkultūros praktikavimo – D. Clemmer

(1940) tai vadina prisonizacija – išmokimo procesu, kurio metu kalintys asmenys per socialinę sąveiką perima įkalinimo įstaigoje egzistuojančią kultūrą. Tiek skinhedų gatvės subkultūros nariai, tiek laisvės atėmimo vietoje kalinčios moterys, sąveikaudamos su savo grupės narėmis, išmoksta deviantinio elgesio, tai ir lėmė šio straipsnio teorinį pagrindimą.

Mokslinės literatūros analizė rodo tai, kad tiek įkalinimo įstaigoje bausmę atliekančios moterys, tiek skinhedų subkultūros dalyviai turi kriminalinės subkultūros bruožų. Ši priežastis ir buvo lemiamas tyrimo objekto pasirinkimo veiksnys. Atsižvelgiant į jau parengtus darbus, tyrimu siekiama įvertinti analizuojamų subkultūrų dalyvių asmeninių savybių raišką, tradicijas, politiką bei nuostatas, lemiančias pašalinimą iš subkultūros, atskleidžiant kriminalinės subkultūros bruožus. Straipsnyje lyginamos dvi socialinės grupės, vienoje jų dominuoja vyrai, kitą sudaro tik moterys, todėl šiame straipsnyje liečiama ir lytiškumo prizmė, tuo suteikiant darbui naujumo.

I. Tyrimo metodai ir tyrimo eiga

Analizuojant kriminalinės subkultūros apraiškas Lietuvos skinhedų ir įkalinimo įstaigoje esančių moterų grupėse, naudojamas pusiau struktūruoto interviu metodas. Jis parankus šiam tyrimui, nes leidžia iš anksto numatyti temas, neprisiriant prie klausimų tvarkos (Bitinas ir kt. 2008). Pusiau struktūruotas interviu su nacionalistinių pažiūrų Lietuvos skinhedais ir Panevėžio moterų pataisos namuose bausmę atliekančiomis moterimis leido labiau pažinti kriminalinio pobūdžio subkultūras, artimiau pabendrauti su informantais, pajusti jų išgyvenimus.

Tyrimas su skinhedų subkultūros dalyviais atliktas pasitelkus „sniego gniūžtės“ metodą. Šiuo atveju tiriamoji grupė buvo suformuota pasitelkus pažįstamų žmonių pagalbą. Interviu su šios subkultūros dalyviais vyko sklandžiai, informantai noriai atsakinėjo į klausimus ir bendravo su tyrėja. Interviu vyko dviejų šalies didmiesčių neformaliuose baruose, kuriuose renkasi skinhedų subkultūros dalyviai. Ši tyrimo dalis nepareikalavo jokių ypatingų pastangų, priešingai nuo tyrimo įkalinimo įstaigoje.

Vadovaujantis sociologinių tyrimų etika, analizuojant kriminalinės subkultūros apraiškas Panevėžio moterų pataisos namuose, tyrimo atlikimo ir eigos klausimai aptarti su Panevėžio moterų pataisos namų atstovais. Pane-

vėžio moterų pataisos namai pasirinkti neatsitiktinai: 1) tai vienintelė moterų įkalinimo įstaiga Lietuvoje; 2) giliausia terpė tyrimo duomenims išgauti. Į Pa-nevėžio moterų pataisos namus buvo galima patekti tik suderinus susitikimo laiką su pataisos namų socialinės reabilitacijos skyriaus viršininke. Pokalbiai su tyrimo dalyvėmis vyko be darbuotojų priežiūros, patalpos buvo stebimos vaizdo kameromis. Nuteistosios galėjo laisvai reikšti savo mintis. Įkalinimosios tyrėją priėmė kaip objektą, kuriam galima pasipasakoti, pasiguosti. Laikantis sociologinių tyrimų etikos, norint apsaugoti tyrimo dalyvių asmeninius duomenis, jų vardai buvo pakeisti.

II. Kriminalinės subkultūros formos ir raiška

Kriminalinė subkultūra kalinčiųjų bendruomenėje gali pasireikšti įvairiomis formomis ir specifiniais elementais, kuriais vadovaujasi (gali vadovautis) įkalininti asmenys, siekdami išsiskirti iš kitų (Petkevičiūtė 2010).

Tyrimo metu paaiškėjo, jog kriminalinė subkultūra įkalinimo įstaigoje dažniausiai pasireiškia verbaliniu būdu, nusistovėjusios tvarkos pažeidimais ir socialinių neformalių darinių egzistavimu.

„Nesilaikymas režimo, pažeidimai įvairūs, nenoras dirbti <...> vyrauja neformalios jų taisyklės, keiksmazodžiai“ (Rita).

„Atsisako atlikti budėjimo skirtus darbus, juos perleisdamos kitoms nuteistosioms. <...> Maištauja, pareigūnų įsakymų nepaiso“ (Alina).

Informantės išskyrė žargoną vartojimą, necenzūrinę kalbą ir psichologinį smurtą. Taip pat akcentavo tai, kad įkalinimo įstaigoje egzistuoja neformalios grupės, autoritetai, susiskirstymas į luomus, vidaus tvarkos taisyklių pažeidimai.

„Neformalioje aplinkoje keletą kartų teistos nuteistosios turi šiokių tokių autoritetą. Pvz., tos, kurios ima „vierchą“, niekada neplaus pagal budėjimo grafiką korpuso koridoriaus. Yra luomų egzistavimas bei psichologinės manipuliacijos“ (Rosita).

Skinhedų kaip kriminalinės subkultūros bruožai daugiau pasireiškia gatvės muštynėmis, kurios, pasak informantų, dažniausiai vyksta su rusakalbiais. Ypač aktyvios kovos vyko Lietuvai atgavus Nepriklausomybę. Būtent šis laikmetis yra Lietuvos skinhedų subkultūros susikūrimo pradžia.

„Nesiveržiam atakuoti tų, kurie mūsų nepuola. Bet 1994 m. būdavo, kad mes patys prisikabindavom prie tų, kur semkes¹ spjauo. Išvažiuodavom specialiai savaitgalį ieškot va tokių bičių, tokių labai ru^{***}. Bet jie irgi prie mūsų kabindavosi. Mes leisdavom prisikabint ir jie gaudavo lupt. Yra daug tokių žmonių, kuriems tai padėdavo <...> po truputį lietuviškai persilaužė“ (Virgis).

Tačiau yra ir nuosaikesnis požiūris.

„Jeigu esi kitos tautos, bet tu gerbi mūsų valstybę, perimi mūsų papročius, kalbą, kultūrą <...>, stengiesi integruotis ir savo vaikus jau auginti kaip Lietuvos piliečius, tai prieš tokius nieko prieš <...> bet kurie nesitaisko ir sako: „Tu su manim šnekėk rusiškai“, tai patys iššaukia neapykantą“ (Alius).

Agresyvumas būdingas abiem tyrimo grupėms. Įkalinimo įstaigoje jis pasireiškia psichologiniu smurtu, pareigūnų nepaisymu. O skinhedų subkultūroje kriminalinės subkultūros raiška atsiskleidžia per smurtą, nukreiptą į asmenis, vengiančius integruotis Lietuvoje. Ne visuomet tautinių mažumų atžvilgiu vartojamas smurtas, tačiau neigiamas požiūris integracijos vengimo klausimu išlieka. Tiek viena, tiek kita tyrimo grupė savo idėjas ar valdžios demonstravimą įgalina fizinio ar psichologinio smurto apraiška.

III. Asmeninių savybių reikšmė kriminalinėje subkultūroje

Įkalinimo įstaigai, kaip savitai uždarai bendruomenei, gyvenančiai pagal pareigūnų nustatytas ar savo susikurtas taisykles, būdingas savitas požiūris į asmenybę, jos savybes, privalumus ir trūkumus. Tai svarbu ir skinhedų subkultūros dalyviams. Būtent asmeninės savybės – veiksnys, lemiantis jų dalyvavimą subkultūroje. Kaip svarbų bruožą dalis informantų minėjo savigarbą, tvirtą nuomonę, nusakydami tai žodžių junginiu „neleisti lipti sau ant galvos“.

„Tu negali leist, kad kažkokie tai liurbiai liptų tau ant galvos“ (Virgis).

„Nesikišt niekur, gyvent sau, dėl savęs, turėti, aišku, savo nuomonę, neduot ant galvos užlipt“ (Simonas).

Įkalinimo įstaigoje svarbus draugiškumas, tačiau iš nuteistųjų atsakymų matyti, kad vadinamasis „draugiškumas“ paprastai užmezgamas materialinės

¹ Informantų kalba netaisyta.

naudos pagrindu. Įkalintosios, turinčios didesnę paramą iš laisvėje esančių artimųjų, turi daugiau draugių ir nuteistųjų gretose. Tačiau tai tęsiasi tik tol, kol turima pinigų.

„Draugės tik tada, kai pinigėlių turi. Tai tas draugiškumas su jais ir baigiasi“ (Rosita).

„Bus pinigų – bus ir draugų“ (Rita).

O štai skinhedų subkultūros dalyviams draugiški santykiai yra itin svarbūs. Jie apima Clarke'o išskirtą kolektyvinį solidarumą bei Orfali minėto 3B aspekto dalį – *baston*, arba muštynes. Draugiški santykiai vienija bendroje gatvės kovoje už savo idėjas, orientuotas į tai, jog Lietuvoje turi gyventi tik lietuviai.

„Jei tu skinas, tu turi už save atstovėt <...> už savo idėją <...> – Lietuva – lietuviams. Vienareikšmiškai. Tai ir yra ta mūsų idėja. Ta vienybė“ (Virgis).

Aptariant asmeninių savybių vertinimą moterų įkalinimo įstaigoje, galima tik iš dalies sutikti su A. Petkaus teiginiu, kad kriminalinei subkultūrai būdingi tokie bruožai, kaip jėgos kultas, sumaterialėjimas, išnaudotojo elgsena (Petkus 2004). Fizinė jėga ir nebijojimas smurtauti nė viename interviu nebuvo paminėtas kaip svarbi būdo savybė, tačiau apie sumaterialėjimą ir išnaudojimo apraiškas įkalintosios kalba itin atvirai. O skinhedai, kalbėdami apie asmenines savybes, pabrėžia ištikimybę savo idėjoms. Juos vienija nuomonė, atspindinti teritoriškumo principą, orientuotą į tai, kad Lietuvoje gyventų tik lietuviai.

IV. Tradicijos ir politika

Lietuvos mokslininkai, tyrę vyrų įkalinimo įstaigose kalinčių asmenų elgseną, pažymi, kad nepaisant to, jog kalėjimo populiacija nuolat kinta, kriminalinėje subkultūroje išlieka tam tikri papročiai ir tradicijos – paprastai tai būna naujokų išbandymai, bendras išdas, atitinkamos pramogos, azartiniai žaidimai ir pan. (Bandzevičienė 2009).

Nacionalistinių pažiūrų skinhedų subkultūra taip pat turi savo vertybių sistemą. Ji yra stipriai siejama su politinėmis nuostatomis, tradicinėmis šeimos vertybėmis. Išanalizavus Panevėžio moterų pataisos namų subkultūroje egzistuojančius papročius bei tradicijas, nustatyta, jog moterims itin svarbios

tradicinėmis Lietuvoje laikomos šventės, ypač Kūčios, Kalėdos.

„Kūčios, Kalėdos labai žiauri šventė, nes jas sutinki be artimųjų. Nors čia darom po 12 patiekalų. Ta, kuri visai nieko neturi, tą priimame prie savo stalo“ (Karina).

Kalbant apie teoriškai žinomą naujokių „krikštą“, nė viena informantė neįvardijo atvejo, jog į pataisos namus atvykusios naujokės būtų kaip nors ypatingai sutinkamos. Naujai atvykusios nuteistosios priimamos draugiškai, joms netgi padedami sunešti atsivežti daiktai ar rūbai.

„Priimi, pasitinki, padedi parnešti daiktus. Labai draugiškai, su pagarba priima, pabendrauja ir pavaišina. Nes tikrai atvažiuoja be nieko, ir be tapkių, ir be „triusių“ būna, tai padedam“ (Lina).

Išryškėja draugiško naujokių pasitikimo elementai. Nieko neturinčioms nuteistosioms duodama rūbų, avalynės, patalynės, likusios iš anksčiau išėjusių nuteistųjų. Na, o skinhedų subkultūros dalyviai išsakė, kad ankstesniais laikais jie turėdavo dalyvauti stovykloje, kurioje, tik įrodžius savo jėgas, būdavo nusprendžiama, ar jie yra tinkami šiai subkultūrai.

„Būdavo stovykla, ten savaitę laiko, tai pakankamai sunku išvert. Trys keturios kovinės treniruotės į dieną. Ilgas bėgimas ryte, vakare. Tai iš tikrųjų būdavo sunku ir sunkiai visi išvertavo. Bet tai labai puikiai surikiuoja žmones <...>. Bet bent jau prieš kelis metus tai tikrai, man atrodo, vyko. Ir netgi žiemą. Tai pagarba jaunajai kartai <...>. Ir paskui, būdavo, gauna ten antsiuvus, dar kažką. Tave pripažįsta, įvertina. Tu turi tiesiog įrodyti, kad tu ne šiaip kažkoks apsimetėlis“ (Ramūnas).

Norint išsiaiškinti, ar skinhedams pagrįstai klijuojamos agresyvumo etiketės, žiniasklaidoje teikiami kaltinimai tautinės nesantaikos kurstymu, informantams buvo pateikti klausimai Lietuvos tautinių mažumų tematika. Skinhedų subkultūros dalyviai akcentavo tai, kad jie nejaučia neapykantos konkrečiai tautai ir netgi turi kitų tautybių draugų, tačiau piktinasi užsienio valstybių kišimusi į Lietuvos vidaus politiką. Jie gerbia tuos, kurie integrovosi į Lietuvos valstybės gyvenimą, tačiau yra priešiški nusiteikę prieš Lietuvoje seniai gyvenančius kitataučius, taip ir neišmokčius lietuvių kalbos.

„Nėra konkrečiai tas požiūris į tam tikrą tautybę. Rusų yra ir mano artimų draugų rate <...> jie kalba ir lietuviškai, gerbia mūsų valstybę. Ir nereikia tam tikros autonomijos, kaip, tarkim, Vilniaus krašte. Yra tam tikras ratelis žmonių, būtent lenkų, kurie nori apjungt visus lenkus ir grynai iššaukia tokią agresiją prieš save“ (Alius).

Kiti gana radikaliai ir agresyviai išreiškia savo požiūrį į kitataučius.

*„Pusė milijono išnaikintų tų lietuvių! Atvažiavo čia visokie ka**pai. Aš jų nevedinsiu rusais – vadinsiu ka**pais. Ir ta prasme, kad ir iš kur tu atvažiavai – nešdinkis iš čia, nešdinkis atgal į Rasyją. Jūsų laikai jau baigėsi. Ir išsinešdino jų gal apie 100 000 ir labai teisingai padarė. Bet tie, kurie lieka, jie privalo tai gerbt. Tai ir yra esmė, kad jie mus atakuoja, jie yra agresoriai. O mes ginamės. Patys skinai – jie yra sukurti savigyvai. Ten rusų, lenkų – šiukšlių visokių. Jie akmenys, mes – krosnys“ (Virgis).*

Kalbant apie skinhedų subkultūros vertybes, pabrėžtina, kad šios subkultūros dalyviai yra tradicinių šeimos vertybių šalininkai – griežtai pasisakantys prieš tos pačios lyties santykius.

*„Tai vyras turi būti vyras, o moteris turi būti moteris. Ir nėra ten pas mus mi*nių visokių... Pvz., gėjus – tai jau tikrai negalėtų priklausyti skinhedams. Bent jau Lietuvoj tai tikrai. Nežinau ką tokiam padaryčiau“ (Kęstas).*

Analizuojant įkalinimo įstaigoje esančių moterų požiūrį į tradicines šeimos vertybes, matyti, kad jis nėra toks vienareikšmis kaip kad skinhedų subkultūroje. Nė viena apklaustoji neužsiminė, kad tokioms moterims būtų taikomos kokios nors sankcijos ar smurtas. Nebuvo minėta ir atvejų, kad jos būtų stigmatizuojamos dėl savo seksualinės orientacijos. Kaip matyti iš apklausos atsakymų, daliai įkalintųjų tokie santykiai atrodo smerktini, tačiau jos to nepasako tiesiai.

„Tiesiog apsimesi, kad nieko nematai jų, joms, matyt, taip gerai“ (Milda).

Dažniausiai šis nepritarimas išreiškiamas bendraujant su kitomis įkalintosiomis. Kitai daliai įkalintųjų tokio pobūdžio santykiai neatrodo smerktini, jie traktuojami kaip pačių įkalintųjų asmeninis reikalas.

„Tai kiekviena individualiai nusprendžia, ar ji nori būti su kita moteris ar ne, bet tokių dalykų čia pasitaiko. Gyvena jos kaip šeima ir viskas“ (Samanta).

Tyrimo duomenys rodo tai, kad homoseksualumas Panevėžio moterų patisos namuose tarp nuteistųjų nėra smerkiamas, persekiojamas ar vertinamas išskirtinai neigiamai. L. H. Bowker'io atlikti tyrimai atskleidė reiškinį, dar vadinamą pseudošeimų kūrimusi. Šio reiškinio esmė – įkalintos moterys buriasi į socialines struktūras (pseudošeimas), kuriose turi savo vaidmenis – vaikus,

tėvų, netgi tolimesnių giminaičių. Tėvų vaidmenį atliekančios moterys imituoja visus tipinius vyro bei moters santykius (Bowker 1981). Būtina pažymėti, kad šios moterys, skirtingai nuo taip besielgiančių įkalintų vyrų, nėra homoseksualios. Dėl šios priežasties sunku nustatyti, kada įkalintų moterų santykiai vyksta aprašyto reiškinio rėmuose, o kada jų glaudų bendravimą nulemia įkalintųjų homoseksuali lytinė orientacija. Tyrimas atskleidė tai, jog įkalinimo įstaigoje kartu prie vieno stalo valgančios ir laiką kartu leidžiančios moterys žargonu vadinamos „adnachliebniškėmis“, tačiau tokia moterų sąjunga tarp įkalintųjų dar vadinama ir „šeima“, o tai patvirtina L. H. Bowker'io teoriją. Nors vyrauja asmeninių nuomonių įvairovė, moterų įkalinimo įstaigoje nu-teistųjų lytinė orientacija ir seksualinis elgesys yra pačių įkalintųjų reikalas, o vyrų įkalinimo įstaigose tai siejama su prievarta ir dideliu pažeminimu. Lietuvos skinhedų požiūris šiuo klausimu yra radikalus, akcentuojant vien heteroseksualumą.

Analizuojant Lietuvos skinhedų tradicijas, tai būtent šios subkultūros dalyviai yra Kovo 11-osios eitynių pradininkai.

„Galima paminėti Kovo 11-ąją, Vasario 16-ąją. Tai jau čia natūralu. Taigi skinai ir pradėjo organizuoti tą Kovo 11-ąją. Iš pradžių keli skinai praėjo ten su vėliava. O paskui kitais metais jau ir daugiau, kol tai ir išaugo į tas dideles dideles eitynes“ (Alius).

Taigi, tiek viena, tiek kita subkultūra turi savo tradicijas ir vertybines nuostatas. Nelaisvėje esančių moterų tradicijos yra orientuotos į šeimos šventes – Kūčias, Kalėdas. Na, o skinhedų subkultūros dalyviai kasmet pamini valstybines šventes, kurios yra neatsiejama šios subkultūros dalis. Būtent per Kovo 11-osios eitynes Lietuvos skinhedai yra labiausiai matomi visuomenėje.

V. Neformalios elgesio taisyklės ir pašalinimas iš subkultūros

Elgesio normos, taisyklės yra suprantamos kaip tam tikrą tvarką nustatančios ir apibrėžiantys standartai. Neformalios elgesio taisyklės laikomos viena iš kriminalinės subkultūros apraiškų. Atlikus tyrimą Panevėžio moterų pataisos namuose, nustatyta, kad tarp kalinčiųjų egzistuoja tam tikros nerašytos elgesio normos (taisyklės), apibrėžiančios vidaus tvarką moterų tarpusavio santykiuo-

se. Egzistuoja ir tam tikros moralės normos, smerkiančios vagystes, paskalų „išnešimą“ už kameros ribų, intrigų kurstymą. Ypač principingai žiūrima į skundimą administracijai, tokiais atvejais į skundiką imama žiūrėti atsargiai.

„Pasidarai kaip atstumtas. Tavęs visi pradeda savaime jau bijoti, jeigu tu eini (skūsti – aut. past.) pareigūnam. Esi išvejama iš bendruomenės“ (Samanta).

Įkalinimo įstaigoje egzistuoja taisyklės, apibrėžiančios eilių sudarymo tvarką parduotuvėse kalinėms apsipirkant. Kriterijus, nustatantis vietą eilėje, – tai buvimo įkalinimo įstaigoje laikas: kuo asmuo ilgiau „sėdi“, tuo turi aukštesnį prioritetą apsipirkti pirmiau. Esant ribotam laikui būna atvejų, kad naujokės apskritai netenka galimybės apsipirkti.

„Jeigu neužteks laiko – naujokė iš vis neapsipirks – pirmenybė tenka seniau sėdinčioms“ (Milda).

Atvykusios naujokės įkalinimo įstaigoje „privalo“ miegoti aukščiausiuose gultuose – tai neoficialiai egzistuojanti taisyklė, kurios privalu laikytis. Senbuvės turi „savo“ stalus valgyklose, o jei prie jo prisėda naujai atvykusi kalinė, ji paprasčiausiai būna išvaroma.

Tarp nuteistųjų egzistuoja tam tikra tvarka, numatanti tai, jog nėra dalijamasi daiktais, rūbais tarp atskirų sekcijų moterų. Draudžiama juos išnešti ar atiduoti už kameros ribų, o išeinant į laisvę rūbai yra paliekami toje pačioje sekcijoje, t. y. atiduodami kitoms tos pačios sekcijos moterims. Pastebima ir socialinių nuostatų tarp nuteistųjų – nieko neturinčioms naujai atvykusioms nuteistosioms „sušelpiama“ drabužių, patalynės.

Analizuojant skinhedų subkultūroje vyraujančias taisykles, matyti, kad jos nėra aiškiai apibrėžtos. Pažeidus skinhedų subkultūros nuostatas, netenkama statuso, esi pašalinamas iš subkultūros bendruomenės.

„Pašalinimą iš skinhedų subkultūros gali lemti išdavystė, palikimas draugų bėdoje, narkotikai, prostitucija, bendradarbiavimas su mums kažkokiom priešiškom organizacijom ar žmonių grupėmis, mūsų informacijos kažkoks nutekėjimas, kažkoks vandalizmas, chuliganizmas. Jeigu, tarkim, atėjo žmogus ir išdaužė bare langus, tai jis bus pašalintas iš karto. O tu tik pabandyk apsigovt! Jeigu jis apsigovs, tai jis ne tai kad bus pašalintas, bet ir dar nuo mūsų gaus baudos“ (Simonas).

Tiek nacionalistinių pažiūrų skinhedų, tiek bausmę atliekančių moterų subkultūros yra apibrėžtos savų taisyklių, normų, nuostatų. Tarp abiejų ana-

lizuojamų grupių nusikalstami veiksmai yra smerktini, vagystė ar sunkūs nusikaltimai – tiesiausias kelias į pašalinimą iš subkultūros. O bausmę įkalinimo įstaigoje atliekančios moterys taip pat smerktinai žiūri į savo likimo seses, jei šios bendradarbiauja su teisėsauga arba vagia.

Išvados

Kriminalinė subkultūra tiek tarp kalinčių asmenų, tiek tarp skinhedų subkultūros dalyvių gali pasireikšti išoriniais ženklais, socialinių santykių struktūra, moralės kodeksu bei tradicijomis. Empirinio tyrimo duomenys rodo tai, jog kriminalinė subkultūra tiek Panevėžio moterų pataisos namų nuteistųjų bendruomenėje, tiek skinhedų subkultūroje išreikšta neryškiai, fragmentuotai. Matyti, kad didesnę įtaką įkalintųjų bendruomenėje įgyja nuteistosios, turinčios finansinę ir materialinę paramą iš laisvės. Tačiau ekonominis kapitalas, materialinės vertybės visiškai neturi reikšmės iš darbo klasės kilusiai skinhedų subkultūrai. Tiek skinhedų subkultūros dalyviams, tiek pataisos namuose esančioms moterims skirstymasis į grupes bei hierarchija neturi aiškių kriterijų ir sistemos. Elgesio normos analizuojamose grupėse būdingos ne kiek kriminalinei, kiek uždaroje grupėje gyvuojančiai subkultūrai, ir daugeliu atvejų yra bendražmogiškos: nevogti, neskleisti paskalų, neskusti kartu kalinčiųjų. Abiejose tyrimo grupėse labiausiai vertinamos šios savybės – subkultūros vertybių laikymasis, gebėjimas apginti savo orumą ir nuomonę.

Pusiau struktūruoti interviu su Panevėžio pataisos namuose bausmę atliekančiomis moterimis bei skinhedų subkultūros dalyviais atskleidė tai, jog kriminalinė subkultūra čia pasireiškia agresijos proveržiais ginant savo grupės idėjas, vertybines nuostatas ar idealus. Tačiau skirtumas tas, kad skinhedų subkultūros dalyviai agresiją demonstruoja ir gindami savo politines pažiūras bei vyriškumą. Visgi smurtas, vandalizmas, narkomanija – pagrindiniai principai, lemiantys pašalinimą iš skinhedų subkultūros. O seksualinių mažumų atstovai iš viso neturi teisės prisidėti prie Lietuvos nacionalistinių pažiūrų skinhedų, nes tai nesutampa su jų tradicinėmis šeimos ir vyriškumo suvokimo vertybėmis. O štai seksualinių mažumų atstovės moterų pataisos namuose netampa atskirtosiomis, tačiau palaikymo ar dėmesio jos taip pat nesulaukia. Jų seksualinė pažiūra čia tampa nematoma, laikantis neutralaus požiūrio „jei joms taip gerai“.

Tiek viena, tiek kita tiriamoji grupė turi kriminalinės subkultūros bruožų, tačiau jie yra fragmentiški ir sąlygojami noro palaikyti subkultūros vertybes, nuostatas bei idealus.

Literatūra

- Bandzevičienė R. 2009, Penitencinė psichologija. Vilnius: MRU.
- Bitinas B., Rupšienė L., Žydžiūnaitė V. 2008, Kokybinių tyrimų metodologija. Klaipėda: Socialinių mokslų kolegija.
- Bowker L. H. 1981, 'Gender differences in prisoner subcultures', *Women and Crime in America*, eds L. H. Bowker, New York: Macmillan, p. 409–419.
- Chesney-Lind M., Pasko L. 2004, The female offender: girls, women and crime. London: Thousand oaks: Sage publication. <https://doi.org/10.4135/9781483387567>
- Clarke J., Hall S., Jefferson T., Roberts B. 1989, 'Subcultures, Cultures and Class', *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post War Britain*, eds S. Hall, T. Jefferson, London: Unwin Hyman. https://doi.org/10.4324/9780203357057_chapter_1
- Clemmer D. 1940, The prison community. Boston: Christopher.
- Cohen Ph. 1996, La communauté ouvrière et le conflit subculturel. L'East End en proie à la rénovation. Prieiga per internetą: <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/reso_0751-7971_1996_num_14_80_3800>. <https://doi.org/10.3406/reso.1996.3800>
- Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L. 2008, Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas.
- Dur R., van der Wee J. 2013, 'Status-Seeking in Criminal Subcultures and the Double Divident of Zero-Tolerance', *Journal of Public Economic Theory*, No. 15(1), p. 77–93. <https://doi.org/10.1111/jpet.12010>
- Evans T., Wallace P. 2008, 'A Prison within a Prison? The Masculinity Narratives of Male Prisoners', *Men and Masculinities*, No. 10, p. 484–507. <https://doi.org/10.1177/1097184X06291903>
- Gaižutis A., Subačiūtė J. 2012, 'Agresyvumo raiška Lietuvos skinhedų ir ekstremalių futbolo sirgalių (ultrų) subkultūrose', *Sporto mokslas*, Nr. 3(69) p. 47–56.
- Gary A. 2011, 'Experiences of Subculture within a Prison Community', *Learning Disability Practise*, No. 14(4), p. 27–31. <https://doi.org/10.7748/ldp2011.05.14.4.27.c8513>
- Hsu H. F. 2005, 'The patterns of masculinity in prison sociology: A case study in one Taiwanese prison', *Critical criminology*, 13, p. 1–16.
- Indriliūnaitė R. 2009, 'Kriminalinė subkultūra už įkalinimo įstaigos ribų: benamiai, buvę nuteistieji', *Grupės ir aplinkos*, Nr. 1, p. 127–141.
- Kavolis T. 2014, Nacionalistinių pažiūrų grupuočių formavimasis Lietuvoje. Skinhedų atvejis. VDU: daktaro disertacija (etnologija 07).
- Kavolis T. 2007, Skinhedų subkultūra Lietuvoje: tapatybės bruožai. VDU: magistro darbas.

- Kublickienė L. 2014, 'Vyriškumas kriminalinėje subkultūroje ir nuteistųjų resocializacijos galimybės', *Kultūra ir visuomenė*, Nr. 5(3), p. 35–56. <https://doi.org/10.7220/2335-8777.5.3.2>
- Liddell M., Martinovic M. 2013, 'Women's offending: trends, issues and theoretical explanations', *International Journal of Social Inquiry*, vol. 6, no. 1, p. 127–142.
- Orfali B. 2003, 'Des skinheads dans la ville', *Cahiers internationaux de sociologie*, 2, no. 115, p. 269–291. Prieiga per internetą <http://www.cairn.info/article.php?ID_REVUE=CIS&ID_NUMPUBLIE=CIS_115&ID_ARTICLE=CIS_115_0269>. <https://doi.org/10.3917/cis.115.0269>
- Ožeraitytė V. 2007, Tradiciniai skinhedai Lietuvoje. Identitetas ir subkultūros tradicijos. VDU: magistro darbas.
- Petkevičiūtė R. 2010, 'Įkalinti vyriškumai Lietuvos nuteistųjų subkultūroje ir Lenkijos nuteistųjų podkultūroje', *Kultūra ir visuomenė*, Nr. 1(2), p. 147–170.
- Petkevičiūtė R. 2014, 'Vyriškumo konstravimas Lietuvos pataisos namuose: nuo hiper-vyriškumo iki vyriško fasado valdymo', *Kultūra ir visuomenė*, Nr. 5(3), p. 11–33. <https://doi.org/10.7220/2335-8777.5.3.1>
- Petkus A. 2004, 'Kriminalinės subkultūros penitencinėse įstaigose genezė, raida ir struktūra', *Jurisprudencija*, Nr. 43, p. 124–136.
- Pollock J. M. 2014, *Women's Crimes, Criminology and Corrections*. USA: Waveland Press.
- Sabo D., Kupers T. A., London W. 2001, *Prison Masculinities*. Philadelphia: Temple University Press.
- Schroder B. 1992, *Rechte Kerle: Skinheads, Faschos, Hooligans*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Sirisutthidacha W., Tititampruk D. 2014, 'Patterns of Inmate Subculture: a Qualitive Study of Thai Inmates', *International Journal of Criminal Justice Sciences*, No. 9(1), p. 94–109.
- Subačiūtė J. 2010, Jaunimo agresyvumas ir kultūra: Lietuvos skinhedų atvejais. LEU: magistro darbas.
- Tidikis R. 2003, *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
- Tittle C. R. 1969, 'Inmate Organization: Sex Differentiation and the Influence of Criminal Subcultures', *American Sociological Review*, 34, p. 492–505. <https://doi.org/10.2307/2091959>
- Vaičiūnienė R. 2017, 'Įkalintų asmenų resocializacijos galimybės kolektyvinio kalnimo ir kalėjimo subkultūros sąlygomis', *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*, red. G. Sakalauskas, Vilnius: Lietuvos teisės institutas, leidykla „Žara“, p. 181–204.
- Vaičiūnienė R., Tereškinas A. 2017, 'Transformations in Prison Subculture and Adjustment to Imprisonment in Post-Soviet Lithuanian Penitentiary Institutions', *East European Politics and Societies: and Cultures*, vol 31(3), p. 659–679. <https://doi.org/10.1177/0888325417711221>
- Vrubliauskaitė Ž. 2005, *Skinhedų subkultūra Lietuvoje*, VU: bakalauro darbas.

How Do Criminal Subcultures Manifest within Incarceration Institutions and Street Subcultures? A Comparative Analysis of the Subculture of Women Incarcerated in the Panevėžys Correction House and the Street Subculture of Lithuanian Skinhead Nationalists

Jurgita Subačiūtė, Agnė Gedaminskaitė

Summary

This article analyzes, from a sociological and criminological perspective, two socially alienated groups: incarcerated women and the street subculture of Lithuanian skinheads, who are characterized by nationalist views and aggressive behavior. Both of these groups are socially alienated. Women serving time are naturally isolated from society. Meanwhile, participants of the skinhead subculture are stigmatized owing to their aggressive appearance: militaristic apparel and shaved heads. This stigma is caused by mass media information about these subcultures rather than by direct contact and cooperation with the participants of a criminal subculture. The aim of this investigation is to use the semistructured interview method to ascertain the manifestation of a criminal subculture in the selected study groups by evaluating the expression of the personal qualities of the participants in these subcultures, the subcultures' traditions and policies, and the attitudes that lead to expulsion from these subcultures. The results of the investigation show that a criminal subculture can be manifested among incarcerated individuals by exoteric symbols, an asocial relationship structure, an amoral code of ethics, and traditions. It was noted that the inmates who have outside financial and material support acquire greater influence in the inmate community. The behavioural norms in the women's incarceration institution were characteristic of not so much a criminal or closed group subculture as camaraderie in many cases: not to steal from, not to spread rumors about and not to tell on one's fellow inmates. The qualities esteemed the most highly by the women incarcerated in the correctional institution were neutrality, impartiality, and an ability to defend one's dignity and opinion. The use of the semistructured interview investigation method with the participants of the skinhead subcultures showed that the aggressive outbursts, which the studied subcultures manifested in defending the group's ideas, political views, and value ideals, are understood as virility. The respondents themselves have stated that violence, vandalism, and drug addiction are the main things that lead to being expelled from the studied subcultures.

Keywords: musculism, criminal subculture, skinheads.